

ББК 74.584(4Укр-43п)738.1
УДК 378.4(477.64)
3-33

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

проф. С. Б. Беліков;
проф. А. Д. Коваль;
доц. С. Т. Яримбаш;
проф. Ю. М. Внуков;
проф. Д. М. Піза;
доц. О. Ф. Бічевої;
доц. М. В. Дедков;
нач. НМВ В. П. Феоктистов

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

доц. О. Ф. Бічевої - розд. 7;
доц. Б. В. Гордєєв - розд. 1, 2;
доц. М. В. Дедков - розд. 3, 8;
проф. Ю. В. Івашенко - розд. 8;
доц. В. П. Катрич - розд. 4;
доц. Г. Л. Кладова - розд. 6;
доц. В. В. Кузьменко - розд. 8;
доц. О. П. Сарнацький - розд. 5;
ст. викл. Л. В. Турчина - розд. 7;
ст. викл. В. К. Орел - розд. 8;
асист. Г. А. Сигида - розд. 8;
асист. В. М. Чоп - розд. 8;
доц. Т. П. Щербина - розд. 5

ISBN 966-7037-43-6

© Видавництво "Дике Поле",
оформлення, 2000

ПЕРЕДМОВА

В процесі становлення незалежної Української держави, втілення в життя ринкових відносин кардинально змінюються вимоги до підготовки спеціалістів.

У розвитку їх професійних знань, вихованні високих моральних якостей та ідеалів значна роль належить вищій школі, яка готує фахівців для найрізноманітніших галузей господарства, науки і культури.

Серед розмаїття вищих навчальних закладів в Україні помітне місце займає Запорізький державний технічний університет (ЗДТУ), один із найстаріших і провідних у Придніпровському регіоні.

ЗДТУ веде свій родовід з 1900 року, коли в повітовому місті Олександрівську було відкрито середнє семи-класне механіко-технічне училище – перший в Україні середній навчальний заклад, який готував техніків-механіків для промислових підприємств. Старт майбутнього університету був дуже високим. Олександрівське механіко-технічне училище вважалось найкращим у Російській імперії і в Європі. Училище було учасником багатьох Всесвітніх виставок, нагороджене низкою дипломів та медалей.

У 1920 році Олександрівське училище було перетворене в індустріальний технікум з правами вищого навчального закладу, який готував інженерів-механіків для сільгоспмашинобудування та інженерів машинобудування.

У 1930 р. ЗІТ був реорганізований в інститут сільсько-господарського машинобудування. В подальшому він неодноразово змінював свою назву та профіль.

У роки Великої Вітчизняної війни студенти, викладачі та співробітники інституту воювали на фронтах проти німецько-фашистських загарбників, проводили навчальну та наукову роботу. Плідними були й післявоєнні роки. В 1980 році за велику роботу з підготовки кадрів для народного господарства інститут було нагороджено орденем «Знак Пошани».

Зважаючи на вагомий внесок інституту у справу підготовки інженерних кадрів для Запорізького регіону, потужний науково-педагогічний потенціал, а також високий рівень матеріально-технічної і навчально-методичної бази, Кабінет Міністрів України 20 квітня 1994 року прийняв постанову, за якою Запорізький машинобудівний інститут (ЗМІ) став Запорізьким державним технічним університетом.

Нині ЗДТУ відзначає 100-річчя свого існування. За цей час підготовлено понад 60 тисяч спеціалістів, серед яких близько 1000 – для країн Азії, Африки, Європи, Латинської Америки. Сьогодні в університеті навчається 8,5 тисячі студентів – найбільша кількість за всю історію вищого навчального закладу. Підготовка фахівців проводиться з 26 спеціальностей. Вчені університету виконують великий обсяг науково-дослідних робіт, зміцнюють міжнародні зв'язки з навчальними закладами далекого та близького зарубіжжя.

Ця книга – сторічний літопис працелюбного колективу ЗДТУ. В ній викладена історія виникнення і розвитку вищого навчального закладу, показана його роль у підготовці інженерних кадрів, розглянуті основні напрями та ефективність навчальної і виховної роботи і наукових досліджень, зокрема, зосереджена увага на діяльності вчених та їх наукових шкіл, дано відомості про розвиток матеріально-технічної бази університету.

Під час підготовки книги використані матеріали державних архівів України та бібліотек, періодичні видання, спогади ветеранів війни і праці.

Колектив авторів вдячний ректорату університету, деканам факультетів, завідувачам кафедр, співробітникам

науково-дослідного сектора, навчальної частини, відділу кадрів, бібліотеки, архіву, ветеранам та всім працівникам ЗДТУ за допомогу в підготовці та виданні книги.

Ми з вдячністю приймемо зауваження читачів, які просимо надсилати за адресою: кафедра українознавства, ЗДТУ, вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, 69063.

РОЗДІЛ 1

ПОЧАТОК БІОГРАФІЇ. ОЛЕКСАНДРІВСЬКЕ СЕРЕДНЄ СЕМИКЛАСНЕ МЕХАНІКО-ТЕХНІЧНЕ УЧИЛИЩЕ (1900 – 1920 РР.).

1 липня 1900 року в повітовому місті Олександрівську (з 1921 р. – Запоріжжя) було засновано середнє семикласне механіко-технічне училище з нижчою ремісничою школою при ньому. [1] З цього періоду починає відлік своєї історії Запорізький державний технічний університет – найбільший у Запоріжжі.

Училище було одним із перших середніх навчальних закладів в Україні. Тут готували техніків-механіків для промислових підприємств.

Високий рівень навчального процесу, технічного оснащення матеріальної бази, успішна діяльність досвідчених, талановитих педагогів забезпечили училищу великий авторитет та широку популярність. Технічне училище визнавалось одним із кращих не тільки в Україні, й у всій Російській імперії та в Європі.

Як відомо, у другій половині 19 ст. економічний розвиток Росії набув швидких темпів. Інтенсивно розвивались вугільна, металургійна, машинобудівна, легка та харчова галузі промисловості й сільське господарство. Центр важкої промисловості перемістився з Уралу на Південь України, а саме в Донецько-Криворізький регіон, де зосереджувалися основні поклади заліза, вугілля, марганцю. [2] Це стало вирішальним поштовхом до економічного розвитку міст і сіл.

Швидке зростання промисловості, залізничного та судноплавного транспорту, сільського господарства сприяло розвитку освіти та науки.

Зважаючи на потреби господарства в освічених працівниках, на вимоги прогресивних сил суспільства щодо

освіти народних мас, уряд був змушений у другій половині 19 ст. проводити відповідні реформи. На Півдні України в той час діяли закони царського уряду. Щодо управління освітою, то воно було підпорядковане Міністерству народної освіти, основними структурами якого були Головне управління училищ, спеціальний господарський комітет і канцелярія міністерства.

В Україні було створено три навчальні округи: Київський, Харківський та Одеський. Одеський навчальний округ об'єднував навчальні заклади Катеринославської, Таврійської, Херсонської губерній та Бессарабської області. [3]

В Одеському навчальному окрузі в другій половині 19 ст. найбільшою була Катеринославська губернія, де налічувалась найбільша кількість навчальних закладів, а в ній найбільшим був Олександрівський повіт, який займав тоді територію від Дніпра на заході до Кальміуса на південному сході. До повіту входили міста Олександрівськ та Маріуполь. (В 1872 р. повіт був поділений на два – Олександрівський і Маріупольський). [4]

Згідно з реформами 1864 р. були утворені органи місцевого (земського) самоврядування, які практично повністю взяли на себе проблеми функціонування освіти. [5] Земство в Олександрівському повіті було створено в 1866 р. Тоді ж були створені і земські збори, земські управи, а при них – повітові училищні ради. В цьому ж році головою Олександрівської повітової училищної ради був обраний барон М. О. Корф (1834 – 1883) – талановитий педагог, великий учений, гласний Олександрівського повітового і Катеринославського губерньського земств, засновник земських народних шкіл у повіті та на Півдні України. [6]

Незабаром М. О. Корф стає одним із найактивніших земських діячів. Свідченням тому є зростання числа шкіл, відкритих за ініціативою земств, збільшення витрат на народну освіту, а з роками витрати на народну освіту земства майже цілком взяли на себе. Тільки завдяки енергійній діяльності М. Корфа за шість років (1867 – 1872) в Олександрівському та Бердянському повітах відкрилося майже сто шкіл. Олександрівський повіт став свого роду педагогічною Меккою, центром всієї діяльності з народної освіти в Російській імперії. [7]

Значну увагу М. Корф та земська управа приділили питанню відкриття в м. Олександрівську технічного навчального закладу. Адже на кінець 19 ст. на Півдні України у зв'язку зі зростанням промисловості, залізничного транспорту, торгівлі виникла необхідність підготовки фахівців із середньою спеціальною освітою. У 1883 році при вченому комітеті Міністерства народної освіти було засновано особливий відділ з професійної освіти, до складу якого ввійшли представники міністерств народної освіти, внутрішніх справ та державного майна. [8]

Основними положеннями про промислові училища було встановлено три типи шкіл: середня технічна, нижча технічна та реміснична. Перші дві повинні були давати знання та уміння, що необхідні технікам як найближчим помічникам інженерів, а також самостійним керівникам невеликих промислових структур. Ремісничі училища мали на меті практичне навчання будь-якій професії та надання знань і умінь з достатнім ступенем навичок для осмисленої й точної роботи. [9]

У 1890 р. в Україні було 60 середніх спеціальних навчальних закладів, в яких навчалось понад 5 тисяч чоловік. З них 45 на Півдні України: у Катеринославській, Таврійській, Херсонській (по 15 училищ) губерніях. [10] Але серед них не було училищ, які готували б спеціалістів для промисловості. Лише в 1900 – 1903 на Півдні України були організовані Олександрівське семикласне середньо-технічне училище і чотирикласне механіко-технічне в Миколаєві. [11]

Питання про створення Олександрівського механіко-технічного училища вирішувалося складно та довго. Починаючи з 1867 року, Олександрівська земська управа і громадськість міста не раз зверталися до царського уряду, але уряд відмовчувався.

У середині 1875 р. міська управа, розглянувши доповідь про необхідність відкриття технічного училища, вирішила вийти з клопотанням у земські збори. Згодом було виділено безкоштовно необхідну ділянку землі (дубовий лісок поблизу Дніпра), але вона постійно затоплювалася весняними паводками. З цих причин міська дума не давала згоди на спорудження училища. [12]

Восени 1895 року до Олександрівська прибув керуючий відділом промислових училищ, І. А. Анопов, який особисто переконався у необхідності відкриття технічного училища з семирічним курсом, до якого в подальшому можна було б додати і восьмий клас, що дозволило б учням отримувати середню освіту, а також відчинило б для них двері вищих спеціальних навчальних закладів.

5 жовтня 1895 р. міська дума на надзвичайному засіданні в присутності І. А. Анопова ухвалила клопотання про відкриття в м. Олександрівську середнього механіко-технічного училища. [13]

До цього клопотання приєдналося й земство. Міською думою було асигновано по 3 тис. крб. щорічно на утримання училища і 20 800 крб. – одноразово на облаштування. Земські збори виділяли 4 тис. крб. щорічно і одноразово – 9 тис. крб. на будівництво. В подальшому допомога на будівництво училища була збільшена як міською думою, так і земством.

Крім того, міська дума 12 серпня 1896 р. виділила ділянку міської землі загальною площею в чотири десятини по вул. Ярмарській (з 1902 р. – вул. Жуковського).

Навесні 1898 р. граф І.В. Канкрін разом з міським головою Олександрівська З. М. Махном клопоталися перед міністром фінансів С. Ю. Вітте про асигнування з коштів казни на організацію в м. Олександрівську технічного училища, і міністр обіцяв включити необхідну суму до кошторису 1899р.

У 1899 р. за поданням міністерства народної освіти питання про заснування в м. Олександрівську середнього семирічного технічного училища з нижчою ремісничою школою при ньому пройшло через Державну Раду. 29 березня 1899 р. рішення про заснування зазначеного закладу з 1 липня 1900 року і надання на це 140 200 крб. затвердив імператор. [14]

Майже за рік до цього наказом по громадському відомству від 18 серпня 1899 року для організації училища його директором був призначений Н. Ф. Рудольф, відомий на той час інженер і педагог, випускник Московського технічного училища, який працював начальником Гомельського технічного залізничного училища.

Приїхавши до Олександрівська, Н. Ф. Рудольф докладно ознайомився зі справами про заснування в місті середнього технічного училища та станом місцевої промисловості. Разом з предводителем дворянства Олександрівського повіту графом І. В. Канкріним вони визначили кандидатів до складу комісії по спорудженню будівель училища. В жовтні цього ж року Н. Ф. Рудольф виїхав до С.-Петербургу і розпочав складання проекту будівництва.

28 лютого 1900 року вчений Комітет Міністерства народної освіти розглянув проект будівництва училища, кошторис, розроблений разом з архітектором Р. Р. Марфельдом фасад і розрізи головної будівлі, а також деталі внутрішнього оздоблення рекреаційної зали та вестибюлю.

21 березня того ж року проект і кошторис були розглянуті техніко-будівельним комітетом Міністерства внутрішніх справ і затверджені до виконання. Були призначені торги на виконання будівельних робіт підрядним способом. Згідно з призначенням Міністерства народної освіти, до складу комісії по спорудженню училища увійшли: Н. Ф. Рудольф – директор училища (голова комісії), представник від міста і земства, міський голова З. М. Махно, голова земської управи П. П. Іваницький, будівельник А. К. Гінце, представники Міністерств фінансів, освіти та інші. Уже через тиждень комісія виробила програму першочергових робіт.

Будівельний сезон розпочався. Закінчення будівництва було намічене на перше серпня 1901 р. Треба було протягом 16 місяців спорудити велику будівлю довжиною біля 68 сажень і ємністю понад 3090 кубів.

Загальне керівництво взяв на себе інженер А. К. Гінце. Будівництво велося господарським способом, бо підрядника не знайшлося.

З 2 квітня 1900 р. Н. Ф. Рудольфа перевели на вищу посаду до С.-Петербургу – інспектором з нагляду за промисловими училищами Міністерства народної освіти.

Будівництво госпспособом продовжувалося до 25 червня 1900 року і велося точно за графіком. На цей час стіни будівлі вже стояли. Потім будівництво було передано на підряд оріхівському купцеві І. Г. Гутникову. Керівником комісії залишився А. К. Гінце. [15]

1 червня 1900 р. директором училища призначили Дениса Миколайовича Поддєрьогіна, теж відомого в країні інженера й педагога. Він закінчив Санкт-Петербурзький технічний інститут. З 1897 до 1900 р. працював директором Івано-Вознесенського нижчого технічного училища. [16] Д. М. Поддєрьогін координував будівництво й доклав багато зусиль, аби приміщення стало до ладу в намічений строк. За півтора року була споруджена красива двоітриповерхова будівля. А вже 15 серпня 1901 року в новому училищі розпочалися заняття.

Класи та майстерні були оснащені новітніми приладами, партами. Особливо гарний вигляд мала споруда з боку Дніпра та околиць міста. У головному корпусі містилися 8 навчальних класів, у тому числі для креслення й малювання, виробничі майстерні, бібліотека, на 3-му поверсі – актовий зал, вестибюль.

Підлога в класах і кабінетах була з дубового паркету, в інших приміщеннях – з метлахської плитки. Опалювалася будівля пічками, освітлювалася електрикою. Поруч з навчальним корпусом звели житловий будинок для викладачів і співробітників. В училищі були також свої слюсарня, кузня, лазня, електростанція, магазин. [17]

Навколо садиби училища була зроблена легка ґратчаста огорожа з кутого заліза, цегляні тротуари, ажурні хвіртки, висаджені невисокі дерева: жовта акація, бузок, барбарис, черемшина і дика маслина. Училище споруджувалося в основному на кошти держави.

Велику допомогу надали в цьому граф І. В. Канкрін і керуючий відділенням промислових училищ Міністерства народної освіти І. А. Анопов. На знак щирої вдячності за їхню плідну і всебічну діяльність на благо міста і активну участь у заснуванні училища, громадяни Олександрівська удостоїли їх звань «Почесний громадянин міста Олександрівська» і «Почесний опікун училища». [18]

Олександрівське середнє семикласне механіко-технічне училище готувало техніків-механіків високого класу для промислових підприємств. До нього приймалися хлопчики здорової статури, без фізичних вад: в 1 – 2 класи – не молодше 10 і не старше 14 років, які мали знання

з відповідного курсу. Юнаки, які закінчили училище, одержували звання техніка, їм надавалося право на особисте почесне громадянство, а також право вступити до вищого технічного училища за відповідною спеціальністю. [19]

З 5 по 8 жовтня 1900 р. відбулися іспити для прийому учнів у перші два класи. Було подано 192 прохання. Педагогічна рада прийняла 72 чоловік із числа тих, хто не мав трійок. [20]

Іспити приймалися доброзичливо, в спокійній обстановці. Одна з міських газет писала: «З ранку до 9 години вечора всередині і навколо будинку, де проводились іспити та прийом вступників, снували в нетерпінні очікування батьки або рідні тих, що проходили іспит. Директор Д. М. Поддєрьогін своїм уважним ставленням до всіх батьків, дітей, які складали іспити, одразу ж привернув до себе увагу всіх, хто прийшов до училища». [21]

Урочисте відкриття училища відбулося 5 листопада 1900 р. Заняття проводили досвідчені викладачі. Д. М. Поддєрьогін умів підбирати колег-однодумців, залучав до училища талановитих, кваліфікованих педагогів.

З 1901 року в училищі працювали: інспектор училища штатний радник Н. І. Садіков, який закінчив курс у Московському університеті, законовчитель – священик І. Д. Синєоков-Андріївський, колишній випускник Київської духовної академії, кандидат богослов'я; викладач історії і географії С. Г. Баран-Бутович, який закінчив у 1901 році С.-Петербурзький історико-філологічний інститут; учитель малювання і чистописання О. Н. Бєляєв, який закінчив у 1898 р. С.-Петербурзьку Академію мистецтв, викладач російської мови П. Г. Дерев'янка, який закінчив у 1900 р. історико-філологічний інститут у Ніжині; К. М. Трофімов, викладач математики, закінчив курс в університеті св. Володимира; викладач гімнастики барон Н. Є. Пфєйліцер, який закінчив С.-Петербурзьку 2-у військову гімназію; В. В. Бейнарт, завідувач навчальних майстерень, закінчив С.-Петербурзьке ремісничє училище і курс у Франції. Вони читали лекції і вели практичні заняття за своїм фахом. Сам Денис Миколайович вів заняття з хімії, фізики, креслення в училищі й жіночій прогімназії. [22]

Навчальні програми передбачали поєднання технічної і гуманітарної освіти. Тому учні здобували фундаментальні теоретичні й практичні знання – з історії, географії, механіки, фізики, математики, геометрії, електротехніки, основ опору матеріалів, технології обробки металів і деревини. У навчальних планах були Закон Божий, хімія, російська і німецька мови, малювання, чистописання, бухгалтерія, співи. П'яту частину навчального часу відводили для роботи в майстернях.

Механічна, ковальська, токарна, столярна, модельна майстерні, а також відділення двигунів були оснащені новим устаткуванням, зокрема й закордонного виробництва. Цікаво, що клас для малювання оформили за зразком Академії мистецтв. Обладнання для цього завезли з Лейпцигу. Клас мав форму шатра, бокове і верхнє освітлення. Інтер'єр прикрашали гіпсові фігури античних богів. Кожен учень мав полицку для моделей, окремий стілець. [23]

В училищі переважали новітні методи і форми викладання, були запроваджені новий правопис, практичні заняття з дослідами. Велика увага надавалася виробничій практиці.

На зборах, присвячених відкриттю училища, Денис Миколайович сказав: «Технічна освіта – це практичне життя, яке ставить за мету зробити більш продуктивною роботу всіх тих, чия праця створюється матеріальне благополуччя нації.» [24] Він був добре знайомий зі світоглядом визначних зарубіжних учених, педагогів, а також вченим К. Ушинського. Знав кращі системи профосвіти й впроваджував їх у життя училища. Невипадково в навчальній роботі особлива роль відводилась практичним заняттям, екскурсіям. Влітку учні працювали на заводах, у залізничних майстернях слюсарями, токарями, розмітниками, займалися креслярською справою, здобували необхідні навички, самостійно виконували досить складну роботу, наприклад, визначали індикаторну потужність двигунів.

Своїм умінням і старанністю учні викликали до себе шанобливе ставлення і довіру з боку робітників і майстрів, їм навіть віддавали перевагу в роботі. Багатьом із учнів вдавалось заробляти по 60 і 80 крб. протягом шести – семи тижнів праці. Однак не всі підприємства і заводи

могли забезпечити учням літню практику. Тому практичні заняття часто відбувалися в майстернях училища, при цьому більше уваги приділялось обов'язковим екскурсіям на заводи, особливо під час проходження курсу з технології.

Головна мета екскурсії була в тому, щоб показати те, чого учні не можуть побачити в своїх майстернях, наприклад, доменне, мартенівське і бесемерівське виробництво, прокатку, центральні машини і катальні стани, підйомні пристосування, спеціальні верстати тощо.

У 4-му класі після проходження курсу технології обробки дерева учні здійснювали дві екскурсії на лісопильний завод і в деревопереробні відділення майстерень Південної залізниці.

У кінці навчального року в 6-му і 7-му класах учні вивчали технологію металів і паралельно з проходженням курсу відвідували місцеві заводи: завод ковкого чавуну Копя і Гелькера; завод землеробських знарядь Я. І. Бадоського, де особливо цікавим було деревообробне відділення та спеціальні верстати – клящевий, рихтувальний, волочильний, заклепочні і клепочні машини, фрикційний прес для виробництва болтів; крім того, тут можна було побачити шаблонне свердлення і машинну формовку, що застосовується при масовому виробництві; завод землеробських знарядь «Лепп і Вальман» в с. Шенвізе і с. Хортиця, де виготовлялися парові котли та парові машини, і залізничні майстерні Катеринівської дороги, де діяла електрична станція з газовими двигунами та генераторами, тут можна було бачити чудовий приклад заводської чистоти та порядку. Кожен завод відвідувався двічі на рік.

Крім цього, щорічно організовувались екскурсії з учнями випускного класу на один з найбільших заводів регіону: Олександрівський завод Брянського товариства в Катеринославі, Дніпровський завод Південно-Російського товариства в с. Каменському, металургійний і машинобудівний заводи на ст. Краматорська та у Юзовці.

Всі учні ділилися на групи. Свої враження вони записували в зошити для нотаток, сюди ж заносилися схеми і замальовки установок, верстатів, машин. Протягом 4 днів після повернення учні здавали звіт викладачу. [25]

Під час літніх канікул учні відправлялися в Олександрівську школу-хутір глухонімих, де знайомилися з різними видами вірцевого господарства, збирали лікарські трави. Тут діяв невеликий машинобудівний завод, який випускав сільськогосподарське знаряддя, була навіть друкарня. Школа мала свиноферму, пасіку, біологічну станцію та інші господарські споруди. [26]

Д. М. Поддєрьогін завжди підкреслював необхідність тісного поєднання навчання й виховання: «Освіту треба черпати не лише в аудиторіях, а й у спостереженнях за природою, у сприйнятті творів мистецтва, розумній організації розваг...» [27]

Навчання і виховання вели не лише в аудиторіях, класах, а й поза ними. Учні бували на археологічних й історичних екскурсіях по рідному краю – біля Дніпра і в степах. Влаштували прогулянки берегами Дніпра, Хортицею, проводили розкопки курганів за участю історика, збирача місцевої старовини Якова Новицького, збирали колекції старожитностей з курганів і власних домівок, записували розповіді місцевих мешканців про назви скель, печер на берегах Дніпра, Хортиці, пов'язаних з іменами героїв козацтва.

За планом педагогічної ради щорічно у травні проводились заміські екскурсії на Дніпровські пороги, які відповідали курсу з фізичної географії, історії. В розробленні маршрутів брали участь викладачі історії, географії, фізкультури, медичні працівники.

Від Олександрівська до порогів було 18 верст. У 1902 році було прийнято рішення мандрівку розпочати пароплавом до поселення Кічкас, потім продовжувати шлях пішки, повернутися на гарбах проїжджою дорогою.

Мандрівку вирішили здійснити за три дні. Були намічені пункти ночівлі, заготовлені продукти харчування, визначено склад бажаючих учнів, отримано згоду їх батьків. В екскурсії взяли участь 72 учні, частина викладачів і батьків. Загальна кількість учасників склала 85 чоловік. Екскурсія розпочалася 12 травня о 9-ій годині ранку на катері «Хортиця» по Дніпру серед живописних берегів. Біля селища Павло-Кічкас, де розпочинається порожиста частина річки, причалили до берега, зробили перший

привал для сніданку в дубовому гаю. О другій годині пополудні вирушили в путь.

Ось як описували учні свій стан під час переходу у звітах: «Після перших переходів майже суцільним степом підійшли до самого берега Дніпра. Повіяло прохолодою, і невдовзі у екскурсантів з'явився веселий настрій. Незважаючи на скелястий ґрунт, вже легко і з піснями продовжували путь. О п'ятій годині дня підійшли до першого з великих порогів Гадючого, або, інакше, Вільного. Тут зробили відпочинок, довго милувалися красивими краєвидами. До маєтку поміщика А. А. Іванченка, де були намічені обід і ночівля, залишалося ще біля восьми верст. Спекотна пора дня минула, і пожвавлення все зростало. Коли ж проходили через село Андріївку, яке знаходилося у трьох верстах від дому п. Іванченка, учні вишикувались і о 7 годині вечора з піснями ввійшли до садиби.

Після привітання гостинного господаря ми скупались у річці і пожвавленими групами розмістились за обідніми столами. Стояв чудовий травневий вечір, від річки віяло прохолодою. Нікому не хотілося йти спати, викладачам довелося скомандувати «Шикуйся» і вивести нас до амбара, де для ночівлі на підлозі було розстелене сіно, покрите полотном. Незважаючи на те, що заснули об 11 ночі, вранці прокинулись до п'ятої години. Посиділи трохи на скелястому березі, милувалися річкою. Схід сонця, чарівний пейзаж, чудовий берег річки з порожистим дном приковували до себе увагу.»

«Дніпро був тихий, – пише другий учень, – ледь чути плескіт хвиль. Пахло ранковою свіжістю. Позаздрив я хазяїну цього маєтку, так було тут гарно.

О восьмій годині ранку, після чаю і розкішного сніданку, ми подякували гостинному господареві і вирушили в путь.

Знову довелося відійти від берегів Дніпра, вирішено було цю частину дороги подолати на гарбах. О 10 годині 30 хвилин прибули до хутора Катеринівки. Від Катеринівки до села Свистунова чотири версти йшли пішки. Потім знову продовжували шлях на гарбах. Дорога пролягала берегом Дніпра, на фарватері якого вже ясно означилися «тини» і «скелі» – гряди надводних і підводних каменів.

Шумуючи і пінячись, течія річки розсипалась швидкими і шумними потоками по скелястих виступах дна, утворюючи багато бистрин і перепадин, що по-місцевому називалися «лавами». Шум і рев води постійно посилювався в міру того, як стали наблизитися до Василівки, розташованої біля самого Ненаситця. Екскурсантами оволоділо нетерпіння: всі поспішали швидше наблизитися до мети подорожі – грізного порогу...

Ще не доїжджаючи до Василівки, кінцевого пункту подорожі, почули страшний шум. Скочивши з гарб, побігли до водяного вітряка, що стояв біля самих порогів, піднялись на кам'яній мол, який служив для огорожі будівлі від напору води. Тут на нас чекало чудове видовище. Дніпро майже на всю ширину був перекритий знаменитим Дідом. Ненаситець має 408 саж. довжини і складається з 12 перекатів. Словами важко висловити те вражаюче потрясіння, яке справив на нас Ненаситець.

Вода плавно і розмірено котиться, раптом спадаючи в глибину, і в ту ж секунду, ніби вивержена цілим сонмом пекельських сил, викидається вгору і знову лине між камінням.

Удосталь надивившись на цю картину, ми ввійшли в хутір й добрались до місця нашого притулку – прихідської школи. Чудово провели ми цей вечір. Перед вечерею викупались, потім поїли, погуляли по хутору і, повернувшись до школи, багато співали. Перед сном пішли на берег і влаштували фейєрверк. Учнів гостинно прийняв поміщик А. А. Іванченко, у якого обідали та вечеряли.

Вранці о 8 годині, після гарячого сніданку, на шести гарбах – по 13 чоловік в кожній, здійснили зворотний шлях. О 5-ій годині дня прибули до Олександрівська».

Між іншим, на екскурсію було витрачено всього 126 крб., у тому числі зі спеціальних фондів училища 47 крб., решта – за рахунок допомоги приватних осіб. [28]

В училищі діяли різні гуртки за інтересами: археологічний, історичний, музичний, спортивний. Часто влаштовувалися виставки художніх картин, виробів учнів.

У 1904 року в училищі відкрили історико-краєзнавчий музей – перший у країні. В його експозиціях були рідкісні книги, монети, предмети побуту і культури, знайдені під час археологічних розкопок. [29]

Широкою популярністю користувалися в учнів спортивні змагання й свята, гра в городки.

У травні 1909 року колектив училища своїми силами розпочав спорудження гімнастичного павільйону. А через рік його урочисто відкрили. З того часу гімнастика в училищі стала обов'язковою дисципліною. Заняття вели спеціалісти, запрошені з Праги. На плацу щорічно влаштовували гімнастичні свята, в яких брали участь учні й інших навчальних закладів Олександрівська – усього понад тисячу чоловік. Взимку тут діяла льодова ковзанка. На спортивних святах регулярно виступав з публічними лекціями та доповідями Д. М. Поддєрьогін на теми виховання молоді, відповідав на запитання слухачів. Ось лише деякі теми його виступів: про тілесне загартування та гімнастику, про фізичний розвиток молоді, про значення гімнастики і її напрями.

Лекції супроводжувалися демонструванням картин, гімнастичних вправ через проекційний ліхтар. Збір з лекцій поступав до фонду, призначеного на розвиток спорту в училищі і винагороди вчителям гімнастики. Директор не просто пропагував естетичне і фізичне виховання, а й сам разом з педагогами займався цим постійно. [30]

В училищі урочисто відзначалися ювілеї, пам'ятні дати, проводилися концерти художньої самодіяльності. Учні брали участь у літературних вечорах, читацьких конференціях. 21 – 22 лютого 1902 р. в актовому залі училища проходили Гоголівські дні, присвячені 50-річчю з дня смерті видатного письменника. Їх підготували педагогічні колективи технічного училища та жіночої гімназії, громадські організації міста. Відбулися урочисті збори з доповідями й концертами. Учні святково оформили сцену і зал картинами, декораціями. Слухали промови викладачів обох навчальних закладів: «Епоха Гоголя», «Біографічні відомості про М. В. Гоголя», «Ранній період літературної діяльності М. В. Гоголя», «Особливості творчості і місце Гоголя в літературі». Учні читали монологи, уривки з творів «Вечори на хуторі поблизу Диканьки», «Дорога», «Дніпро», «Українська ніч», «Степ», «Тарас Бульба», показали сценки: «Чичиков у Плюшкіна», «Пушкін у Гоголя», «Оксана перед дзеркалом» («Ніч під Різдво»), «Вечір під Івана Купала», «Оксана та Хівря їдуть на ярмарок» («Сорочинський ярма-

рок») та інші. Учасники хору та сенок були в українських костюмах, що надавало видовищу красивого та ефектного вигляду.

Олександрівське міське товариство любителів драматичного мистецтва поставило комедію «Ревізор». У Гоголівських днях взяли участь представники міської управи, громадських організацій, члени попечительства, учні навчальних закладів міста, їхні батьки.

22 і 23 квітня 1902 р. відбулися Дні пам'яті поета В. А. Жуковського. В перший день – урочисті збори, присвячені 50-річчю від дня смерті В. А. Жуковського (1783 – 1852), а на другий – літературні читання. Вони пройшли також за участю викладачів та учнів технічного училища і жіночої гімназії. Учні читали уривки з творів письменника, вірші, присвячені йому. Було підготовлено декілька вистав за мотивами творів письменника. Зведений хор виконав кантату на честь В. А. Жуковського. [31]

Олександрівська міська управа на честь пам'яті письменника перейменувала вул. Ярмарківську, де знаходилося техучилище, на вул. Жуковського.

Протягом десяти років відбулося п'ять випусків училища у складі 132 спеціалістів. Серед них:

I випуск 1905/06 рр.	18
II випуск 1906/07 рр.	27
III випуск 1907/08 рр.	27
IV випуск 1908/09 рр.	24
V випуск 1909/10 рр.	36

За походженням (станом та чинами):

Дворян та дітей урядовців	16 (12,12%)
Духовних	1 (0,76%)
Поважних громадян (народних учителів, фельдшерів)	13 (9,85%)
Купців	9 (6,82%)
Міщан	38 (28,78%)
Кріпаків	42 (31,82%)
Козаків	2 (1,52%)
Поселених власників	8 (6,05%)
Іноземних підданих (німців)	2 (1,52%)
Осіб вільного фаху	1 (0,76%)

Розподіл осіб, що закінчили училище, за місцем проживання:

Міських (місцевих).....	73 (55,30%)
Олександрівський повіт.....	20 (15,15%)
Інші повіти та губернії*	39 (29,55%)

96 випускників I – IV випусків (за 5 випуск 1910 р. ще не було даних) продовжували освіту.

	Вступило				Всього		Загальна кількість
	Безпосередньо		Після попередньої технічної діяльності				
1. У вищих спеціальних навчальних закладах	57	59,4	15	15,6	72	75,0	96 100 %
2. Удосконалення на заводах, що за кордоном	-	1	1	1,04	1	1,04	
3. У військових школах	3	1	1	1,04	4	4,17	
ВСЬОГО	60	62,5	17	17,7	77	80,2	

Із них:

А) За кордоном:

1. Вища технічна школа в Насі.....	1
2. Вища технічна школа в Брукліні.....	1
3. Політехнікум у Брауншвейзі.....	2
4. Політехнікум у Франкенгаузені.....	1
5. Політехнікум у Дармштадті.....	1
	6

Удосконалюються на заводах

Німеччини, Бельгії, Англії.....	1
---------------------------------	---

Б) У Росії та Україні:

1. Харківський технологічний інститут.....	22
2. Томський технологічний інститут.....	2
3. С.-Петербурзький технологічний інститут.....	1
4. Київський політехнікум.....	5

* Головним чином Катеринославська, Таврійська й Херсонська губернії. Лише в окремих випадках – Харківська, Полтавська, Київська, Чернігівська, Вітебська. [32]

5. Варшавський політехнікум.....	4
6. Катер. Вищ. гірн. училище.....	13
7. Московське Імпер. техн. училище.....	9
8. Кронштадт. морськ. інжен.	1
9. С.-П.-Б. інститут цивільн. інж.....	1
10. Київськ. комерц. інститут.....	3
11. Московськ. комерц. курси.....	1
12. С.-П. землемірні курси.....	1
	66

1. Чугуєвське юнкерське училище.....	2
2. Одеське юнкерське училище.....	1
3. Тверське кавалер. юнкерське училище.....	1
	4

16 випускників пішли працювати інженерами і техніками на заводи та підприємства.

1. Маріїнський завод при хуторі глухонімих у Олександрівську.....	3
2. Завод землеобробних інструментів Шульца у с. Павлівка.....	1
3. Чавуноливарний завод Стицька.....	1
4. Майстерня Олександрівського технічного училища.....	1
5. Завод «Лепп і Вальман».....	1
6. Лісопильний завод Катеринославської губернії.....	1
7. Миколаївський суднобудівний завод.....	1
8. Майстерні Катеринославської залізниці.....	1
9. Депо станції Синельникове.....	1
10. Правління Московсько-Казанської залізниці.....	1
11. Будівля міської управи.....	1
12. Будівля Олександрівського повіту.....	1
13. Олександрівський повіт, при інженері.....	1
14. Водовідливне судно на Дніпрі.....	1
	16 (16,67%)

ВСЬОГО

Відбували воїнську повинність.....	3 (3,12%)
------------------------------------	-----------

Ці дані свідчать про високий рівень підготовки спеціалістів у Олександрівському механіко-технічному учи-

лищі. 80% випусників вступили до вищих навчальних закладів. А учні першого випуску всі вступили до вузів. Навряд чи інше училище може похвалитися такими результатами. Однак це негативно відбилосся на підготовці техніків для свого краю.

Як писав Д.Поддєрьогін, «Вступ до вузу є показником вагомої теоретичної підготовки. І все ж він не дає вчителям повного морального задоволення, бо не для підготовки до вищих навчальних закладів створювалося Олександрівське технічне училище. Казна витратила на цю справу понад 300 тисяч карбованців, маючи на меті, з одного боку, підготувати для заводської промисловості середнього техніка, з другого – задовольняти освітнянські потреби місцевого населення». [35]

У 1900 році, одночасно з училищем, була створена нижча реміснична школа у складі двох відділень: слюсарно-токарного і столярно-модельного. В 1907 році відкрили третє – ливарне відділення. Бажаючих вступити в ремісничу школу, особливо на слюсарно-токальне відділення, було багато, тому прийом здійснювався за конкурсом через вступні іспити з таких предметів: Закон Божий, російська мова та арифметика.

Учні вивчали в школі предмети: Закон Божий, російська мова, арифметика, технологія ремесла, рахівництво, малювання, креслення, співи, а також праця в майстернях, що складала понад 70% навчального часу.

Учні столярно-модельного відділення спеціалізувалися на виготовленні моделей для власної ливарні; учні слюсарні, засвоївши всі ручні прийоми обробки металів, приступали до роботи на верстатах і привчалися збирати і розбирати машини, а також доглядати за ними.

Вони виготовляли дрібні вироби за приватними замовленнями для продажу. За 10 років, з 1901 до 1910 р., школа провела сім випусків. Було випущено з атестатом підмайстра 196 чоловік. Її закінчив і Володимир Судець, у майбутньому маршал авіації, Герой Радянського Союзу. [36]

6 лютого 1911 року в училищі відбулися урочисті заходи з нагоди 10-річчя від дня заснування навчального закладу. В його програмі були: промова директора Д. М. Поддєрьогіна і читання поздоровлень; історична

записка про діяльність технічного училища та ремісничої школи, доповідач – секретар технічного училища Л. І. Яцупов; про першу машину і двигун внутрішнього згоряння (промова викладача А.І.Роговського); ювілейна кантата, яку виконав хор учнів; «Ой, утушка луговая» – народна пісня, виконав хор учнів. [37]

Після закінчення урочистої частини відбувся огляд робіт учнів з графічного мистецтва в майстернях. На виставці було організовано продаж столярних і слюсарних виробів та механічних верстатів.

В урочистих заходах взяли участь керівники міської управи, представники громадських організацій Одеського навчального округу, керівники різних установ і навчальних закладів Олександрівська, учні та їхні батьки. Надійшли привітання від міністра народної освіти та попечителя Одеського навчального округу. [38]

4 грудня 1913 року училище стало називатися «Олександрівське імені імператора Миколи Олександровича середнє механіко-технічне училище з нижчою при ньому ремісничою школою» [39], а через два роки, з грудня 1915 року, імператор затвердив опис нових фірмових знаків для учнів. На кашкеті – позолочений металевий знак, що має довжину вершка (4,5 см). Він складався із циркуля, розвідного ключа, молотка і трикутника; з обох боків позолотою на ньому зображено ініціали Його Імператорської Величності та царську корону.

На комірці куртки і блузи, на петлицях пальта – такий же фірмовий знак, тільки меншого розміру. [40] Для учнів було затверджено 11 іменних стипендій імператора.

У другому десятиріччі училище продовжувало готувати спеціалістів-техніків. З 1911 до 1916 року атестати про закінчення повного курсу училища одержали 186 чоловік. Як і раніше, був високий процент вступу до вищих навчальних закладів. Він склав 70%. У 1916 році із 26 випускників 15 вступили до вузів та військового училища, четверо були призвані до армії, 5 пішли працювати на заводи. Високим був конкурс вступників в училище – 4 – 5 заяв на одне місце.

На 1 січня 1918 року в училищі навчалосся 268 учнів. Працювало 20 викладачів. Їх середня річна заробітна

плата складала від 3 до 5 тисяч карбованців. У ремісничій школі навчалось 84 учні. [41]

Викладачі вели наукову і методичну роботу, удосконалювали педагогічну майстерність, вивчали досвід викладання і стан навчальної справи в училищах С.-Петербурга, Москви, Харкова, Києва, Одеси і в зарубіжних країнах.

Викладачі Дерев'яно І. Г., Роговський А. І. видали книгу «Конструювання і розрахунок деталей машин», за яку одержали винагороду Міністерства народної освіти. [42] Д. М. Поддєрьогін видав книги «Олександрівське середнє семикласне механіко-технічне училище. 1900 – 1910», «Олександрівське імені імператора Миколи Олександровича середнє семикласне механіко-технічне училище. 1910 – 1915». Книги видані на кошти Одеського навчального округу. [43]

У книгах висвітлені організація та діяльність училища, зроблений аналіз справи освіти і виховання молоді, показано наукову та педагогічну діяльність викладачів, зібрано статистичний матеріал, а також подано інші відомості про училище.

На педагогічній раді було заслухано наукові доповіді Д. М. Поддєрьогіна «Розвиток промислової освіти в Росії в 1888 – 1900 рр.», «Про літні практичні заняття учнів у технічних училищах», А.І.Роговського і Є.В.Шугаєвського – «Дослідження гальмівки парової машини», А.І.Роговського – «Про викладання устрою машини», В.Бейнарт – «Про парову машину заводу Робей і К^о».

Директор училища брав участь в експертизі з прийому силової станції і обладнання майстерень місцевого Маріїнського машинобудівного заводу хутора глухонімих.

Низку статей викладачів було надруковано в журналах Росії і зарубіжних країн. [44]

Для вивчення досвіду організації навчальної роботи та зміцнення зв'язків з навчальними закладами Д. М. Поддєрьогін неодноразово їздив до Німеччини, Франції, був у С.-Петербурзі, Москві, брав участь у всеросійських комісіях з реорганізації середніх і нижчих технічних училищ та розробки навчальних програм, а також у з'їздах учителів. [45]

Викладач Ф. Н. Беляєв їздив до Лейпцига, Петербурга, Москви для вивчення досвіду викладання худож-

нього і прикладного мистецтва та обладнання класу малювання. В навчальних закладах С.-Петербурга, Москви та інших міст побували викладач фізики і математики М. І. Садіков, викладач географії і історії І.І.Бауман, викладач німецької мови А.І.Роговський, В.В.Бейнарт – викладач спецдисципліни. Вони вивчали досвід, а потім удосконалювали педагогічну майстерність зі своєї спеціальності. Ряд викладачів брали участь у міжнародних і всеросійських конференціях та з'їздах. [46]

Велику допомогу викладачам у науковій та виховній роботі надавали фундаментальна та учнівська бібліотеки. Учнівська бібліотека, якою завідував викладач російської мови і математики О. І. Калінін, налічувала на 1 січня 1916 р. 2683 книги 1688 найменувань, в основному навчальної і художньої літератури. Фундаментальна бібліотека налічувала 2731 книгу 2683 найменувань. В училищі розуміли, що справжня бібліотека є і може бути лише тоді, коли користуються нею читачі і вона сприяє розумовому їх розвитку. Всі книги були розподілені для трьох вікових категорій учнів (молодша, середня і старша). Книги видавались раз на тиждень кожному класу, а також на вихідні та святкові дні. Учні читали від 2 до 8 книг на місяць, в середньому за рік – по сто і більше книг. За інтенсивністю читання учні ділились на категорії: учні, які мало читають (до 15 книг на рік) і такі, що читають багато (до 60 книг на рік). Це в основному відмінники навчання. Активніше читали учні молодших класів (1 – 2 класу). Найбільшу зацікавленість проявляли до творів О.С.Пушкіна, М.В.Гоголя, М.Ю.Лермонтова, І.А.Крилова, О.С.Грибосєдова, А.П.Чехова, Л.М.Толстого, І.С.Тургєнєва, Ф.М.Достоевського, Л.В.Соловйова, Вальтера Скотта, Уільяма Шекспіра. В старших класах – до книг з історії, філософії, психології та художньої літератури. [47]

В училищі введено систему наставництва, штатні класні наставники та їхні помічники працювали у всіх навчальних групах. Це були досвідчені викладачі – А.І.Роговський, Ф.Н.Беляєв, С.Г.Баран-Бутович, О.І.Калінін, К.Н.Трофімов, К.О.Миловидов та інші. Частина з них працювала за сумісництвом за додаткову плату. Разом з учнями груп вони вели культурно-масову роботу, організовували ху-

дожні вистави, проводили заняття в гуртках, екскурсії, проявляли турботу про побут учнів, бували на квартирах, цікавились умовами життя, зручностями для занять. Наставники груп в кінці навчального року письмово звітували перед радою училища про успішність, пропуски занять, дисципліну учнів, проведені виховні заходи. Багато наставників за вмилу організацію виховної роботи в групі мали подяки міністра освіти. [48]

Моральне виховання, організація побуту і відпочинку в училищі вважалися якщо не зразковими, то одними з кращих у дореволюційній Росії й у Європі. Царська скарбниця була порожня для просвітництва, однак училище не відчувало великих труднощів.

На утримання навчального закладу надходило і витрачалось коштів у два – три рази більше, ніж передбачалося кошторисом. Місцеві підприємства, громадські організації, приватні особи постійно відгукувались на потреби училища, надавали матеріальну допомогу.

Голова комісії по зведенню будівель училища граф І.В.Канкрін пожертвував 1700 крб., у тому числі одну тисячу на будівництво гуртожитку, а також передав 300 дерев і 500 кущів для облаштування саду в садибі училища. Граф І.Г.Лепп – 1600 крб., а також чавунне литво й інші матеріали для майстерень, граф С.І.Юрковський – 800 крб., місцевий старожил, нотаріус П.П.Плакса заповідав училищу на навчання учнів 4000 крб., відсотки з яких надходили в розпорядження педагогічної ради, граф І.Я.Лещинський пожертвував 400 крб., барон Н.С.Попов на придбання рояля виділив 251 крб. Біля 100 крб. пожертвували на будівництво учнівської їдальні І.Г.Лепп, Г.С.Охріменко, А.А.Конь. Лікар Е.М.Жаботинський безкоштовно надавав допомогу учням на лікування. [49]

Сприяли накопиченню коштів і самі викладачі та учні: влаштовували спектаклі, спортивні і танцювальні вечори, продавали різні речі, виготовлені у власних майстернях. Це теж допомагало матеріально. З метою виховання бережливості в училище була створена ощадна каса. За два місяці внески становили 300 крб.

Для учнів були обладнані їдальня, чайна, кухня, де готувалися гарячі сніданки. Плата за чай, булочку, котлету

складала на місяць 2 крб. 60коп., а за чай з хлібом – 55 коп. [50]

Проявлялася особлива турбота про здоров'я і фізичний розвиток учнів. Кожна навчальна аудиторія використовувалась для занять не більше трьох – чотирьох годин на день. Крім того, під час десятихвилинної перерви між уроками і півгодинної перерви для сніданку, аудиторія провітрювалася. Учні йшли в їдальню або розходилися по коридорах і залах.

Училище мало свою амбулаторію з інструментами й медикаментами. Здійснювалося регулярне медичне обстеження, щоденний огляд усіх учнів: зверталась увага на чистоту і охайність. На кожного був заведений санітарний лист, де лікар відмічав стан здоров'я, гостроту зору, вагу тіла тощо. Для слабких фізично учнів, що не вирізнялися міцним здоров'ям, влітку організовувалися спеціальні оздоровчі табори. [51] Для учнів 7 класу проводились уроки антиалкогольного спрямування та гігієни.

Заслужує на увагу те, що в училищі були запроваджені постійні стипендії, допомога учням. Так, учень сплачував за навчання 40 крб. на рік, хоч фактична вартість складала 209 крб., а за повний курс навчання – 1566 крб. Міська громадська управа вносила щорічно на дві стипендії імені І.В.Канкріна, а також сплачувала за навчання двох учнів; місцевий заводчик І.Г.Лепп заснував стипендію імені свого діда. Крім того, деякі з учнів були стипендіатами місцевого земства й мали 100 – 200 крб., у тому числі за клопотанням громадськості с.Федорівки Пологівського повіту стипендію одержував учень Влас Чубар, який в майбутньому став відомим діячем, та ім'я якого носив Запорізький машинобудівний інститут.

Грошові кошти, що надходили, в основному витрачались на поліпшення побуту і відпочинку учнів, на їхнє оздоровлення, придбання книг, навчальних посібників, приладів, матеріалів, інструментів, меблів.

Не були забуті й службовці та обслуговуючий персонал училища і їхні діти. Усі вони мешкали в квартирах на території училища. Це службовці майстерень, канцелярії, прибиральниця, сторож, посильний. Щоб їхні діти не залишалися без нагляду, не блукали по садибі, для них були організовані безкоштовно дитячий садок, почат-

кова школа. Разом з учнями вони брали участь у святі деревонасадження, доглядали за деревами і квітами.

Садиба училища була кращим парком і кращим кварталом у місті. В цьому велика заслуга садівника О. В. Младова. Він відзначався своєю любов'ю до садівництва, постійно оновлював садибу фруктовими та декоративними деревами, квітами, вирощував їх в теплицях та парниках. Крім того, він виконував обов'язки швейцара, натирача підлоги, кочегара тощо. В 1913 році О. В. Младов за кращий парк садиби був нагороджений державою «Великою срібною медаллю». [52]

1910 року училище взяло участь у Південно-Російській сільськогосподарській, промисловій і кустарній виставці в Катеринославі. За високу організацію навчального процесу і фізичного виховання воно було відзначене золотою медаллю виставки. Училище також брало участь у фабрично-заводській художньо-промисловій і сільськогосподарській виставці в м. Одесі в 1911 р. На виставці були представлені експонати – парова машина, рама з фотознімками занять з гімнастики та спорту. [53]

Успіхи, досягнуті в училищі, пояснювалися насамперед неординарною особистістю директора, який всіляко підтримував усе нове, прогресивне, а також зусиллями усього педагогічного колективу.

Життєвий і професійний досвід Д. М. Поддєрьогіна цінували колеги й керівники органів освіти, земства, ставилися до нього з особливою повагою й шаною. Він був обраний головою педагогічної ради місцевої жіночої прогімназії, членом Московського педагогічного товариства, членом комісії Олександрівського народного дому. В 1918 році за станом здоров'я Д. М. Поддєрьогін пішов у відставку і переїхав жити до Старого Криму. [54]

Більшість викладачів училища за сумлінну службу були нагороджені орденами Російської імперії – св. Станіслава, св. Анни, св. Володимира різних ступенів, медалями. Серед них – директор Д. М. Поддєрьогін, викладачі С.Г.Баран-Бутович, Ф.Н.Беляєв, І.Г.Дерев'янка, К.Н.Трофімов, В.С.Миргородський, А.І.Роговський, М.І.Садиков, Л.І.Яцулов, зав. майстернями В.В.Бейнарт. [55]

Трьох орденів – святого Станіслава 2 і 3 ступеня, святої Анни 3 ст., кількох подяк був удостоєний молодий викладач Федір Беляєв, випускник С.-Петербурзької академії мистецтв. В училищі він працював з перших днів його створення. Ф.Беляєв був чудовим художником, талановитим педагогом, вихователем. За десять неповних літ роботи в училищі його клас малювання та креслення став справжнім центром естетичного виховання молоді. Викладача Беляєва завжди оточували учні. Разом з ним вони малювали картини, яскраво оздоблювали приміщення школи, брали участь у виставках та конкурсах на кращий етюд, малюнок. Він організовував екскурсії на природу, де учні малювали з натури. У вечірній час до нього йшли дорослі люди міста на курси художнього малювання. Він був кращим помічником класного наставника учнівської групи в Одеському окрузі. [56] Такими були й багато інших викладачів.

На сучасному етапі, коли Україна будує нову незалежну національну державу, ми повинні зберегти усе те, що надбано попередніми поколіннями, постійно піклуватися про побут і відпочинок молоді, виховувати духовно багату особистість, справжніх патріотів України.